

המרכז לחקר האשה בהלכה

זעקת דלות

כתב עת המוקדש לפתרון בעיית העגונות

מספר 4

מכון שכטר ללימודי היהדות
ירושלים, אייר תשס"ב - אפריל 2002

המרכז לחקר האשה בהלכה

צוות המרכז

הרב פרופ' דוד גולינקין, מנהל ועורך
הרב שמואל לואיס, יועץ לענייני הלכה
עו"ד שרון שנהב, יועצת משפטית
הרב מוניק זיסקינד גולדברג, חוקרת
הרב דיאנה וילה, חוקרת

הוועדה המייעצת

ד"ר סוזן ארונוב, ארה"ב
פרופ' משה בנוביץ, ישראל
ד"ר רות הלפרין-קדרי, ישראל
עו"ד רבקה מקייס, ישראל
פרופ' ארווין קוטלר, קנדה
פרופ' מיכאל קוריןלדי, ישראל
הרב פרופ' מאיר רבינוביץ, ארה"ב
הרב ד"ר עינת רמון, ישראל
הרב פרופ' עמנואל רקמן, ישראל וארה"ב
פרופ' אליס שלוי, ישראל

מכון שכטר ללימודי היהדות מודה לקרן פורד, לפדרציה של סך-פרנסיסקו, לסוכנות היהודית לארץ ישראל, ל"אשה לאשה" ולפדרציית מטרוסט עבור תמיכתם הכספית במרכז לחקר האשה בהלכה.

תשס"ב – 2002
כל הזכויות שמורות
למכון שכטר ללימודי היהדות
ת"ד 8600, ירושלים
טלפון: 02-6790755
פקס: 02-6790840

דואר אלקטרוני: schechter@schechter.org.il
אתר אינטרנט: www.schechter.edu

נדפס בישראל
מסת"ב 965-7105-11-0

סידור ועימוד: לשון למודים בע"מ, ירושלים

מכון שכטר ללימודי היהדות

מכון שכטר ללימודי היהדות בירושלים מאחד בתוכו את בית הספר ללימודים מתקדמים, בית הספר לרבנות, והמרכז לחינוך יהודי. המכון נמנה על המוסדות המובילים במדעי היהדות במדינת ישראל. אוכלוסיית התלמידים, כ־500 במספרם, מייצגת פסיפס ישראלי מכל גווי הקשת החברתית. כולם, חילוניים ודתיים, לומדים יחד לימודי יהדות בסביבה פתוחה ופלורליסטית. בנוסף, מכון שכטר אחראי על קרן החינוך למען בית הספר תל"י (התוכנית לתגבור לימודי יהדות) ומדרשת ירושלים לעולי חבר העמים. מכון שכטר ללימודי היהדות נוסד ב־1984 ליד התנועה המסורתית וה־Jewish Theological Seminary of America.

המרכז לחקר האשה בהלכה

"המרכז לחקר האשה בהלכה" שליד מכון שכטר ללימודי היהדות בירושלים נוסד בשנת תש"ס בעזרת מענק מקרן פורד, על מנת לחקור את מעמד האשה בבית הכנסת, ועל מנת למצוא פתרונות לבעיית העגונות של ימינו המחכות שנים לקבל גט פיטורין כתוצאה מסרבנות או סחטנות מצד בעליהן. העניין הראשון טופל בספרי "מעמד האשה בהלכה: שאלות ותשובות" שיצא לאור בשנת תשס"א. העניין השני יטופל בשתי דרכים – בספר "פתרונות הלכתיים לבעיית העגונות במאה העשרים" שישקור את כל הפתרונות שהוצעו לבעיה במאה העשרים, ובכתב העת "זעקת דלות" המונח לפניכם, שבודק מקרים ספציפיים של עגונות שחיו שנים לישועה מבתי דין רבניים ללא הועיל. מטרת פרסום הדברים היא לחוץ על בתי הדין הרבניים לפרסם את פסקיהם באופן מסודר ומנומק ובזמן סביר, וגם להשתמש בכלים ההלכתיים העומדים לרשותם על מנת להתיר עגונות.

וכבר לימדונו חז"ל: "משום עיגונא אקילו בה רבנן" (יבמות פ"ח ע"א), וכן פסק הרמב"ם (הלכות גירושין י"ג:כ"ח) ש"אין בודקין עידי אשה בדרישה וחקירה שלא אמרו חכמים בדבר להחמיר אלא להקל משום התרת עגונה". הרא"ש קבע ש"כן ראוי לכל מורה לחזור על כל צדדין להתיר" (שו"ת הרא"ש כלל נ"א, אות ב'). אכן, המקורות הנ"ל עסקו בבעל שנעלם, אולם בימינו יש סוג חדש של עגונות הנסחטות על ידי בעליהן עבור בצע כסף, ואין ספק שחז"ל ורבתינו היו חוזרים על כל צדדי ההיתר על מנת להתירן. אכן, זו היא אחת מהמטרות העיקריות של "המרכז לחקר האשה בהלכה".

החוברת הנוכחית

החוברת המונחת לפניכם איננה מנתחת מקרה חדש אלא מהווה המשך ישיר לחוברת מספר 3 שפורסמה בתמוז תשס"א.¹ אותה חוברת עסקה במקרה של "רחל"² שחיכתה

1 במבוא לאותה חוברת נאמר ש"יד לאשה" מסייעת "לנשים העגונות בנישואין פיקטיביים". הכוונה היתה ל"נישואין מתיים" (dead marriages).

2 השמות "רחל", "לוי" ו"ארגנטינה" בחוברת זו הם שמות בדויים, כדי להגן על המעורבים בתיק.

יותר משש שנים לקבל גט מבעלה, כולל שנה שלמה **לאחר** סידור הגט כשבית הדין בירושלים סירב לתת לה תעודת גירושין בגלל קבלת פקס אנונימי המנסה לבטל את הגט. אנו טעננו שבית הדין היה יכול לשחרר אותה מעיגונה במשך חמש השנים הראשונות על ידי ביטול הקידושין בטענת מקח טעות. כמו כן, טעננו שבית הדין היה צריך להתעלם מהפקס, מכיוון ש"אין בית דין בודקין אחר בית דין אחר" ובגלל החרם של רבינו תם שאין לערער על גט לאחר נתינתו. לבסוף, אנו טעננו שבמקרה הספציפי הזה כאשר היה גט יחד עם פקס אנונימי המנסה לבטלו, בית הדין היה יכול, ואף חייב, להפקיע את הקידושין על פי הכלל "כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש".

במבוא לחוברת מספר 3 כתבנו ש"אנו נשמח לשמוע תגובות מרבנים, מדיינים, מחוקרים ומהציבור הרחב". אכן, קיבלנו מכתב כזה למערכת מעורך הדין אשר א' רוט, היועץ המשפטי לשיפוט רבני של הנהלת בתי הדין הרבניים. אנו מפרסמים כאן את מכתבו למערכת יחד עם תגובת הצוות של המרכז לחקר האשה בהלכה, וכל קורא רשאי לשפוט בינו לביננו.

אכן, זאת הפעם השנייה שהתכתבנו עם הנהלת בתי הדין הרבניים ואנו שמחים על קיומו של דו-שיח הלכתי זה. מי יתן שדו-שיח זה יפרסם את מצוקתן של העגונות של ימינו ברבים, ואף ידרבן את בתי הדין הרבניים להתיר אותן מעיגונן.

אנו מודים לגב' דליה פרידמן עבור התרגום הראשוני לאנגלית, ולפרופ' אליס שלוי עבור העריכה הלשונית של הנוסח האנגלי.

הרב דוד גולינקין
מכון שכטר ללימודי היהדות
ירושלים עיר הקודש
אייר תשס"ב

מדינת ישראל

הנהלת בתי הדין הרבניים

בס"ד, ל' בתשרי תשס"ב
17 באוקטובר 2001

לכבוד
מכון שכטר
ללימודי יהדות
ת"ד 8600
ירושלים

שלום רב,

הנדון: **זעקת דלות** – חוברת מס' 3

החלטתי להיענות למבוקש בדברי ההקדמה של החוברת ולהגיב על הפתרונות ההלכתיים המוצעים בה, להתרת עגינותה של רחל.

אני מבקש להדגיש, שאיני בא להתווכח עם עובדות המקרה כפי שהן מוצגות בחוברת, אף שיכולתי להתווכח אף עמן, בהיותי מכיר את פרטיו.

טיעוני להלן, יוצא מתוך הנחה, שהעובדות כפי שהוצגו, הוכחו כדבעי בפני בית הדין ולפיהן יש לפסוק את דינה של אותה אומללה.

אתייחס איפוא, לפתרונות ההלכתיים המוצעים, לפי סדר העלאתם בחוברת.

1. א. טענת בית דינא בתר בית דינא לא דייקי

1. עוקצה של הטענה, מכוון כלפי בית הדין בארץ, שנטל לעצמו סמכות לפקפק בכשרות הגט, לאחר שבית הדין בארגנטינה הכשירו.

בטענתן זו מסתמכות הטוענות על הכלל האמור, כפי שלמדנו בגמרא במסכת בבא בתרא וכפי שנפסק ברמב"ם.

2. בטרם שאתייחס לגוף הטענה, אינני יכול שלא להביע תמיהה על הניסיון שחוזר ונשנה גם בהיתרים הנוספים בחוברות הקודמות, להתיר אישה מעגינותה היינו: **להתיר אשת איש**, בהסתמך על האמור בגמרא ונפסק ברמב"ם. זאת, תוך התעלמות מוחלטת, בודעין או בשלא יודעין, מכל יתר הראשונים והאחרונים. כאילו לא קיימת

ספרות שו"ת ענפה ועשירה, ממנה שאבו ועליה התבססו מימים ימימה **כל הפוסקים לדורותיהם!**

3. ואכן, דעות גדולי הדורות המובאים להלן מוכיחות, עד כמה מופרכת גישת הטוענות.

א. בשו"ת הרשב"א, חלק א' סימן אלף קמט – מובאת בבית יוסף חושן משפט סימן לט – נפסק שאין לומר כיום בית דינא אחר בית דינא לא דייקי, כי:

"דאנן סהדי דרוב הדיינין שיושבין עכשיו בדין אינן בקיאיין בכך, ולפיכך יש לחוש לכך".

ב. והרחיב הדברים הרדב"ז, ודבריו הובאו בשו"ת אבקת רוכל סימן כא (של הבעל בית יוסף) וכן בשו"ת המבי"ט סימן קמ"ד, שכותב בזה הלשון:

"ואף על גב דאמרינן בתלמודא שלא חיישינן לבית דין טועין וכי דייני בתר דיינא לא דייקי, הני מילי בזמניהם אבל האידינא... דלא בקיאי כל כך בדיינין, הלכך דייקינן בתר בי דינא, ואם בזמנו של הרשב"א ככה, כל שכן בזמנינו וכל שכן בנדון דידן שהדיינים היו יחידים". עד כאן.

ג. כן פסק הלכה למעשה בשו"ת החתם סופר חלק ו' סימן נ. וכן ראה במאמרו של נשיא בית הדין הגדול הגאון ר' ישראל מאיר לאו שליט"א בספר הזכרון להגאון הרב שילה רפאל זצ"ל, על בית הדין הגדול, שם בעמ' תצ"ח-תק"י"ב.

אני מקווה שאין צורך לתרגם את הדברים, וחבל שהטוענות לא ידעו על קיומם.

1. ב. טענת החרם

טענה זו יש בה ממש ואכן, היא הועלתה אף על ידי אחד מאותם גדולי ישראל, שנתבקש לחוות דעתו לגבי כשרות הגט.

2. טענת מקח טעות

בטענתן בדבר מקח טעות בקידושין, מציינות הטוענות **שתי טעויות** של רחל:

א. היא ידעה אמנם שהיה גרוש, לפני שנישאה לו, "אבל לא ידעה שהוא היה, **ככל הנראה**, נשוי גם לאישה לא יהודיה בארגנטינה, שהם הולידו ילד... לו ידעה רחל דברים אלו לפני החתונה, **הייתה מן הסתם**, חושבת פעמיים על קשירת חייה עם גבר דתי שהתחתן עם לא-יהודיה" (מלשון החוברת).

ב. במהלך הדיונים נתגלה לרחל שבתיק הרפואי הצבאי של בעלה כתוב שהוא סובל מנירוזה חריפה ולכן, "אין ספק שרחל לא הייתה מסכימה להתחתן עמו לו ידעה על המחלה הזו לפני הקידושין".

בשל טענתן זו, על שני ראשיה, קובעות הטוענות בצורה נחרצת ש"הקידושין בנסיבות אלו הם בגדר קידושי טעות ואין צורך בגט פיטורין". לא פחות!
הבה נבחון איפוא, טענה זו, על שתי טעויותיה, האם אכן כצעקתה.

2. א. הטעות בשל היות הבעל נשוי בעבר ללא-יהודיה

1. בפירטי העובדות שבחוברת, שכאמור איני חולק עליהם, נאמר:
... בארגונינה **נפוצו שמועות**, שהוא התחתן עם לא יהודיה, הוליד בן והתגרש שוב... (עמ' ה').

... היא לא ידעה שהוא היה, **ככל הנראה**, נשוי גם לאישה לא יהודיה בארגונינה... לו ידעה, **הייתה מן הסתם חושבת פעמיים על קשירת קשר**. (עמ' י') (כל ההדגשות שלי – א"ר).

קשה להאמין שזוהי רמת הטיעון של טוענות המתיימרות להיות רבניות, שבהנמקה זו מהינות לפסוק על התרת אשת איש "**ללא צורך בגט פיטורין**".

כמשפטן בעל וותק של 40 שנה במקצוע עריכת דין, יכולני לומר בביטחה וללא כל פקפוק, ששום עורך דין ראוי לשמו לא היה מעלה בדעתו לטעון לביטול מקח ושום בית משפט **לא היה מבטל מקח כלשהו**, על סמך טענה של "נפוצו שמועות" או של "ככל הנראה" או שרחל הייתה "מן הסתם חושבת פעמיים".

חבל שהן – הטוענות הנכבדות – **לא חשבו פעמיים**, בטרם ביקשו להתיר אשת איש ללא גט בטענה מוזרה זו!

2. זאת ועוד. עד שהטוענות מטיפות מוסר לבית הדין על שלא נזקק להיתר שלהן, יתכבדו נא להצביע על **אסמכתא כלשהי** ולו אף מהגמרא או מהרמב"ם, שהעובדה שגבר היה נשוי ללא יהודיה, מהווה מוס, שבכוחו לבטל נישואיו ללא צורך בגט. אין אסמכתא כזו!

האם סבורות הטוענות המלומדות, שכל אימת שלאישה או לגבר הרהורים שניים לגבי נישואיהם, כי נודע להם, שכן הזוג נכשל בעבירה לפני הנישואין, שלא ידעו על כך ואילו ידעו היו "חושבים פעמיים" ניתן לבטל הקידושין "**ללא צורך בגט**"? אתמהא!

2. ב. הטעות בשל המחלה לפני הקידושין

1. מן פירוט העובדות על המקרה עולה, כי:
א. בני הזוג חיו יחדיו כשנה וחצי ורחל לא הבחינה במחלה כלשהי אצל בעלה, אם כי לטענתה "עברה התעללות מילולית ונפשית".

ב. במהלך הדיונים לתביעת הגט נתגלה לרחל, שבתיק הרפואי הצבאי כתוב שהוא "סובל מנירוזה חריפה".

ג. רחל לא העלתה בפני בית הדין טענת מקח טעות, דהיינו: שאילו ידעה לא הייתה מסכימה להתחתן עמו, כטענת הטוענות.

2. אם הבנתי נכון, אזי האבחון הנ"ל בתיק הרפואי של הבעל, לא הגיע לכדי מחלת נפש, כי במקרה כזה, היה נפטר מן השירות הצבאי, כדבר שבשגרה.

נירוזה חריפה מוגדרת גם כ- strong worry or fear – דהיינו: דאגה או חרדה חזקה. נשגב מבינתי כיצד ניתן להשוות מקרה זה למקרה בו דן בעל האגרות משה: אדם שהיה חולה במחלת שטות ולאחר הנישואין "חזר ונשתטה ביותר ונעשה משוגע גמור". האם זה המקרה שלפנינו?!

האם זה יחס רציני לפסיקה; האם כך דנים בענייני אישות?

3. כאמור, את טענת מקח טעות הייתה צריכה להעלות רחל והיא זו שאמורה הייתה לטעון שאילו ידעתי לא הייתי נישאת לו. היא ולא על ידי אחר. אף לא על ידי רבניות, בניסיון לנגח את בתי הדין. אין חולק שרחל לא העלתה טענה זו!

4. אך אף אם רחל עצמה הייתה מעלה טענת מקח טעות במהלך הדיונים, עדיין ספק רב אם בנסיבות האמורות, ניתן לייחס משקל הלכתי כלשהו לטענה. א. ההלכה מבחינה בין מומים המפורטים [באבן העזר, סימן לט] סעיף ד'.

אלה המומים גורמים לביטול הקידושין "ואין צורך להוכחות שהמקדש מסתייג ממום זה, כי דיה בקביעת החכמים, שאלה הם מומים שבני אדם מקפידים עליהם".

ב. לעומת זאת, במומים אחרים "יש צורך בהוכחה חותכת שהוא אמנם מסתייג מן הקידושין עקב מום זה ושזאת היא העילה היחידה לביטול הנישואין ולא שמצא רק תואנה להיאחז, כדי לבטל הנישואין באיזה שהוא נימוק אחר, שמעונין בביטולם אך לא זה הוא הגורם לכך".

כך נפסק לא אחת על ידי בתי הדין בהסתמך על ירושלמי כתובות פרק ז' הלכה ז'.

למותר להוסיף, שעצבנות יתר או חרדה יתירה, אף אם הייתה זו מחלה, אינה מננית עם המומים של הסוג הראשון וחל לגביה האמור בפסיקה ב'.

3. האפשרות להפקיע הקידושין

המחברות סוקרות בהרחבה את הסוגיות השונות בש"ס, בהם הפקיעו חז"ל את הקידושין, אם מן הטעם שכל המקדש אדעתא דרבנן מקדש או משום שיש כוח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה.

א. המחברות גם ערות לדברי הרשב"א בשו"ת חלק א' סימן אלף קפ"ה, שכתב שם "דהיכי דאיתמר איתמר והיכי דלא דאיתמר לא איתמר" וביאר את דבריו הרב הרצוג זצ"ל כי:

לאחר חתימת התלמוד אין בידינו להפקיע קידושין, כי אדעתא דרבנן, הכוונה על דעת בית דין גדול שבכל דור ודור, ולאחרי חתימת התלמוד בטלה הסנהדרין לגמרי ואין עוד בית דין הגדול לכל ישראל. (מתוך "החוקה לישראל על פי התורה", כרך א' בהוצאת מוסד הרב קוק, עמ' 68-69).

ב. המחברות מציינות "שאין התייחסות בספרות התשובות לשימוש בהפקעת קידושין על מנת לשחרר עגונות" (בזעקת דלות, עמ' ט"ז).

טעות גדולה בידן! קיימת גם קיימת התייחסות רבה ועניפה על ידי **גדולי הפוסקים בכל הדורות** לאפשרות של הפקעת הנישואין במקרים שונים, כולל הצורך בהתרת עגונות, וכולם דחו פתרון הלכתי זה. כל אחד וטעמיו עמו.

מאחר והמחברות המלומדות, נדמה להן שכאילו הן המציאו את הגלגל והן מייצעות ומלמדות את בית הדין הרבני כיצד ניתן היה להתיר את עגינותה של רחל על ידי הפקעת קידושיה, מן הראוי היה שיעשו שיעורי בית וכדי לצאת ידי חובת **גילוי נאות**, יביאו בפני הקורא את דעות הפוסקים, ש"המצאתן" לא הייתה מקובלת עליהם. משלא עשו זאת המחברות, אעשה זאת אנוכי, להלן.

4. דעות הפוסקים בשאלת הפקעת הנישואין

א. עוד התוספות במסכת גיטין לג ע"א ד"ה ואפקעינהו רבן לקידושין, העלו האפשרות "שיכולים ממזרים להיטהר" על ידי תקנתו של רבן גמליאל, דהיינו: הבעל ימנה שליח לגרש את אשתו, יבטלו שלא בפניו ובשל תקנתו של רבן גמליאל, יבטלו הקידושין למפרע כי "אפקעינהו הקידושין" וממילא הילד שנולד לא יהיה ממזר, כי נולד מפנויה.

ומשיבים בתוספות שם:

"אי ידעינן שלכך מתכוון לא מפקעין קידושין מיניה דלתקנה עשו חכמים..."

ב. הרשב"א במסכת כתובות דף ג' בהתייחסו לשאלה הנ"ל של התוספות בגיטין משיב כי מאחר שאין בדתו להחזירה (כמו במקרה של התקנה המקורית של רבן גמליאל) ורק כדי להפקיע הקידושין – אין הגט בטל!

ג. ר' שלמה זלמן אוירבך זצ"ל, שמיותר להציגו, בספרו "מנחת שלמה" סימן עו מקדיש לשאלה זו **34 עמודים** ומגיע למסקנה שמאחר והראשונים כמו הרמב"ן, הרשב"א, הראב"ן, הרא"ה וגדולי האחרונים, כמו החכם צבי והפני יהושע דוחים האפשרות של הפקעת הנישואין ולכן "יש לחוש טובא בהא מילתא להתיר איסור תורה". את דעתו זו, פירסם הרב אוירבך זצ"ל עוד שנים קודם לכן, בביטאון מוריה שנה ב' חוברת אלול עמ' ו-כד.

ד. הרב הרצוג ז"ל התייחס לנושא זה עוד בשנת תש"י בספר היובל "אור המאיר" לכבודו של הרב עוזיאל זצ"ל ומסיק שם **שאינו להפקיע קידושין** מעבר להפקעות של חז"ל "בשל חומרת אשת איש".

ה. הרב אליעזר ולדנברג שליט"א, מגדולי הפוסקים של דורנו, בספרו המונומנטלי ציץ אליעזר, דן בעניין זה בשני כרכים של ספריו. בחלק א', בו הוא מקדיש **שלושה קונטרסים** המשתרעים על 16 דפים וכן בכרך ט"ו סימן נח, בו הוא דן בשאלה טרגית. אישה שהתגרשה, נישאה בשנית וילדה ילד מבעלה השני ולאחר מכן התברר שהגט פסול היה. היה כמובן רצון עז למנוע מן הילד להפוך למזור. הועלתה ההצעה להפקיע הקידושין, אך עם דאבון הלב, נדחה הרעיון.

בין היתר, מסתמך שם הרב ולדנברג על תשובת הרב יצחק אלחנן ספקטור, הרב של קובנא, גדול הדור וגדול הפוסקים של המאה ה-19 – בספרו עין יצחק אבן העזר סימן עב – שאף הוא דחה האפשרות של הפקעת נישואין.

כן מציין בעל הציץ אליעזר שם, כי ברמב"ם **כלל לא מוזכרת האפשרות של הפקעת הקידושין!**

ו. לא למותר לציין, שאל הרשימה הנכבדה הנ"ל, מצטרף גם הרב עובדיה יוסף שליט"א, שאף אותו אין צורך להציג. בשתי הזדמנויות – בספרו "ביע אומר" חלק ב' אבן העזר סימן ט' ובביטאון סיני כרך מ"ח (תשכ"א) – הביע אומר נגד האפשרות של הפקעת נישואין.

ז. ולסיום, הייתי מפנה את הטוענות הנכבדות לפס"ד ע"א 164/67 220/67 היועץ המשפטי לממשלה, נגד יחיא ואורה אברהם, פד"י כ"ב (1) עמ' 29. בפסק דין זה, דן השופט זילברג המנוח בהרחבה בשאלה:

"איזוהי הדרך שיבורו להם רבני ישראל, כדי להתיר את קשר הנישואין בין בעל ואשתו, כאשר נעלמו עקבותיו של הבעל שברח, או כאשר הוא שלא כדין ושלא כצדק מסרב לשחרר את אשתו בגט (שם בסעיף 11 לפסק הדין)".

לאחר שהוא סוקר את הדעות השונות, כיד כשרונו הברוך, לגבי האפשרות של הפקעת הנישואין, הוא מגיע למסקנה:
"הרי השאלה, אם מותר להוסיף הפקעות על אלו האמורים בתלמוד, הושה בשלילה ואם כך הדבר קשה לשער, כי הרבנות הראשית לישראל תאמץ לה את רעיון ההפקעה" (שם בעמ' 40 מול האות ז').

5. אני יכול להבין שהרבניות דיאנה וילה ומוניק זיסקינד גולדברג חולקות על כל גדולי הפוסקים – הראשונים והאחרונים כאחד – שצוטטו לעיל.

אינני יכול לקבל בשום פנים שהן "למדו את הנושא בעיון רב בהדרכת הרב שמואל לואיס", כדברי הרב דוד גולינקין בהקדמתו לחוברת האמורה.

אילו כך היה הדבר, ההגיונות האלמנטרית הייתה מחייבת להביא לפני הקורא את הפוסקים דלעיל, או לפחות חלק מהם, ולהתווכח עמם כדי להפריך את דעתם.

בהקדמתו הנ"ל כותב הרב גולינקין, שמטרת פירסום הדברים היא "ללחוץ" על בתי הדין הרבניים לבדוק כיווני פסיקה על מנת להתיר את עגינותה של רחל ולהשתמש לשם כך בכלים ההלכתיים העומדים לרשותם.

ותמה אני. האם אין זו יומרנות ואף למעלה מזה "ללחוץ" על בית הדין לפסוק כדעתן של הרבניות דיאנה ומוניק ולא לפסוק כמו ר' יצחק אלחנן, ר' שלמה זלמן, הרב הרצוג, הרב עובדיה יוסף, הרב ולנדברג ועוד רבים אחרים.

מה לכם איפוא, כי תלינו על בית הדין "שבמחלוקת" בין הרבניות הנ"ל ובין גדולי הדורות, בחר בית הדין ללכת בעקבות הדרך שנסללה והוארה על ידי רבותנו גדולי המאורות.

בברכה,

אשר א' רוט, עו"ד

היועץ המשפטי לשיפוט רבני

ט' בשבט תשס"ב
22 בינואר 2002

לכבוד
עו"ד אשר רוט
היועץ המשפטי לשיפוט רבני
הנהלת בתי הדין הרבניים
ת"ד 35333
ירושלים 91353

שלום רב,

אנו מודים לך על תגובתך לזעקת דלות מספר 3 ומתנצלים על העיכוב שחל במשלוח תשובתנו. (מכתבנו נכתב לפני זמן רב והתעכב מסיבות טכניות.)

(I) ראשית כל, יש להצטער על הנימה הכללית של מכתבך ועל הזלזול ברבנים דיאנה וילה ומוניק זיסקינד גולדברג שכביכול לא למדו את הנושא לעומק. להלן ניווכח ש"כל הפוסל במומו פוסלי" ושדבריך נובעים מחוסר הבנה של מה שנכתב בחוברת הני"ל ושל חוסר דיוק מצדך במקורות שאתה בעצמך מביא.

(II) בכמה מקומות במכתבך אתה תמה על העובדה שהסתמכנו על הגמרא וחלק מהראשונים ולא על "כל יתר הראשונים והאחרונים" ואתה סבור שהדבר משקף התעלמות או בורות. ולא היא. יש כאן גישה שונה להלכה ממה שמקובל אצל פוסקים רבים בימינו. גישה זאת אומרת שמותר לפסוק הלכה על פי התלמוד הבבלי אפילו אם הדבר סותר ראשונים ואחרונים. לא אנו המצאנו שיטה זו. היא מקובלת מדורי דורות אצל פוסקים רבים. הרא"ש קבע בראשית המאה הארבע עשרה כי

"... יפתח בדורו כשמואל בדורו" (ראש השנה כ"ה ע"ב). אין לך אלא "שופט אשר יהיה בימים ההם" (דברים י"ז: ט"ו) ויכול לסתור דבריהם [של הגאונים], **כי כל הדברים שאינם מבוארים בש"ס שסידר רב אשי ורבינא, אדם יכול לסתור ולבנות אפילו לחלוק על דברי הגאונים** (פסקי הרא"ש לסנהדרין פרק ד' סימן ו').

הרב שלמה לוריא קבע בפולין, במאה השש-עשרה

כי מימות רבינא ורב אשי אין קבלה לפסוק כאחד מן הגאונים או מן האחרונים אלא מי שיוכשרו דבריו להיות מיוסדים במופת חותך על פי

התלמוד [הבבלי], והירושלמי והתוספתא במקום שאין הכרע בתלמוד [הבבלי] (הקדמת המהרש"ל לים של שלמה למסכת חולין).

הרב חיים מוולוז'ין מסר בשם רבו, הגאון מווילנא, שחי במאה השמונה-עשרה את הדברים הבאים:

וכבר הוזהרתי בזה מפי מורי ורבי גאון קדוש ישראל רבינו הגדול והחסיד **שלא לישא פנים בהוראה אף להכרעת רבותינו בעלי השולחן ערוך** וכן כתב בתשובה שלא לעשות מעשה [בענין הנידון] כפסק השולחן ערוך (שו"ת חוט המשולש, סימן ט', ווילנא תרמ"ט על פי הנוסח המלא בספר עליות אליהו).

וכן כתב בימינו הרב חיים דוד הלוי ז"ל, רבה הראשי של תל-אביב-יפו: ואם כוונתך... לרמוז לי שאותו רב גדול כבר פסק שאין לשנות, ולא היה ראוי מצדי לחלוק עליו, אשיבך שזה כוחה של ההלכה, **ומעולם לא היה פסק הלכה של שום גדול בישראל מאחרי חתימת התלמוד פסק מחייב, והרשות נתונה לכל אדם לחלוק בראיות נכונות ונכוחות אפילו על רבותיו...** ואפילו הרמב"ם ומרן [=ר' יוסף קארו] ז"ל, חלקו עליהם גם בני דורם וגם הבאים אחריהם, ובדברים רבים אין אנו עושים כמותם (עשה לך רב, חלק ב', עמ' קמ"ו-קמ"ז).

ועתה נשיב בפרוטרוט על שלושה מהסעיפים במכתבך:

(III) תשובה לטענת בי דינא בתר בי דינא לא דייקי

(1) לגבי ההערה הכללית על השימוש בתלמוד וברמב"ם כתקדימים, הרי מלבד המקורות הכלליים הנ"ל, מותר להסתמך על התלמוד והרמב"ם כדי להתיר עגונות, שהרי הרא"ש פסק כי "כמה קולות הקלו חכמים משום תקנת עגונות... וכן ראוי לכל מורה לחזור על כל צדדין להתיר" (שו"ת הרא"ש, כלל נ"א, אות ב'). בדומה לדברי הרא"ש, הרמב"ם קבע (שו"ת הרמב"ם, מהד' בלאו, סימן ש"ט) ש"כל אלו הדברים חוזרין לעיקר אחד והוא שאין מדקדקין בעדות אשה עגונה, וכל המחמיר ודורש וחוקר בדברים אלו, **לא יפה הוא עושה ואין דעת חכמים נוחה הימנו, שעיקר תקנתם בעגונה הקלו** משום עיגונא דאתתא, וכתב משה ב"ר מימון זצ"ל" (ומשם נפסק בשולחן ערוך אבן העזר י"ז: כ"א בהגהות הרמ"א).

(2) לגבי מאמרו של הרב לאו (ספר זכרון לר' שילה רפאל, ירושלים, תשנ"ח, עמ' תצ"ח-תקי"ב) שמתייחס לסמכותו של בית דין לערעורים, יש להעיר כדלהלן: הרב לאו מתייחס (בעמ' תקי"א) לאדם המתחייב בפסק הדין הדורש מהצד השני להתייצב בפני בית דין אחר. במקרה של גירושין, לא ברור שנכון להתייחס לבעל ולאישה כאילו אחד חייב ואחד זכאי.

ב) אפילו אם נתייחס לתיק של גירושין כתיק של שני צדדים, שהאחד יוצא זכאי והשני חייב, לא ברור שניתן להתייחס לפקס האנונימי המיוחס לבעל כאל ערעור – וכדברי אב בית הדין (פסק דין של בית הדין הרבני הגדול בירושלים מכ"א בכסלו תשס"א):

נושא הפקס שנשלח לבית הדין, ושבנו נטען לביטול הגט, אינו מקובל עלי כמסמך תקף. גם אם נניח שיש מקום לביטול בכתב, הדברים אמורים בביטול שנעשה על ידי הבעל, ואין כל ספק שביטול זה נעשה על ידו. אין הדברים אמורים בפקס לא חתום, שנשלח מביתו של הבעל (לפי המען שעל נייר הפקס). עניין ביטול הגט הוא דבר חמור, וחז"ל היתנו זאת במגבלות שונות. אינני חושב שנייר סתמי, ללא חתימה וללא זיהוי ברור, נחשב לביטול גט.

באותו פסק דין, תיאר אחד מהרבנים את תוכנו של הפקס. נוסף על ביטול הגט, הבעל "מודיע שהגט נכתב תחת איומים, עינויי מוות, מכות חשמל וכו' גט מעושה, ישנה תלונה במשטרה". באותה מידה שאפשר לפקפק באמינותו של הבעל לגבי ה"עובדות", כך אפשר לפקפק באמינותו של הפקס.

ג) אפילו אם נקבל את האפשרות שהפקס תקף, הוא נשלח לבית הדין הרבני **האזורי** בירושלים ולא לבית הדין הרבני **הגדול**. רק לזה האחרון, לפי דעת הרב לאו, יש סמכות של בית דין לערעורים, ורק לגביו "אין חשש של זילותא דבי דינא, שהרי לכך נוצר בית דין זה" (עמ' תק"ט).

ד) בית הדין הגדול בירושלים הוקם כבית דין לערעורים לכל בתי הדין **במדינת ישראל**. אפילו לשיטת הרב לאו, ספק אם סמכותו חלה על גט שנכתב בארגנטינה.

3) הבאת פוסקים שקבעו, כביכול, **שמותו** לבית דין אחד לדייק אחר בית דין שני, אבל אין הדברים מדויקים. **רוב הפוסקים שהובאו על ידך קיבלו את הקביעה התלמודית שאין בית דין בודק אחר בית דין שני**, במיוחד אם ידוע שבית הדין המקורי הוא בקי:

א) דברי הרשב"א (שו"ת הרשב"א חלק א', סימן אלף קמ"ט) נאמרו על דיני זמנו "דאנן סהדי [= אנו עדים] דרוב הדיינין שיושבין **עכשו** בדין אינן בקיין בכך", דהיינו בעניין השטר שהוא דן בו. אבל, במקרה שלנו, בית הדין בארגנטינה נחשב לבקי ואב בית הדין הוא תלמיד חכם ידוע ומכובד בעולם האורתודוקסי.

כמה שורות לאחר המשפט שצוטט במכתבך מוסיף הרשב"א: "יש לחוש, ונשאל אותם אם יודעים אם לאו, ובכל כי הא חוששין ובודקין וחוקרין להוציא הדין לאמיתו". כפי שכתבנו בחוברת הקודמת (עמ' ז') בית הדין בארגנטינה התייחס בכתב לכל החששות של בית הדין הרבני האזורי במכתבם מבי' בסיון תשי"ס באומרם "מצדנו אנו לא היתה שום מעשה כפיה כל שהוא נגד הבעל הני"ל"

ונוסף על כך הם כתבו ש"הוא לא ביטל בדיבור, לא לפני עדים ולא לפני בית דין".

(ב) אתה מפנה לשו"ת אבקת רוכל של ר' יוסף קארו, סימן כ"א, שמביא את דברי הרדב"ז המחמיר בנידון. אבל ר' יוסף קארו מעיר בהגהה שהרדב"ז לא דייק בדברי הרשב"א! ואלו דבריו: "(אמר יוסף קארו: לא דק, דלא אמר כן הרשב"א אלא בדין ההוא שהוא זר [= לא שכיח, יוצא דופן], אבל בשאר דינים גם בזמן הזה לא דייקי בתר בית דינא, וזה פשוט בתשובת הרשב"א שכתבתי בבית יוסף)". (אתה מציין שדברי הרדב"ז מובאים גם בשו"ת המבי"ט סימן קמ"ד, אבל הציון הנכון הוא חלק ב', סימן קע"ב, כנספח בסוף התשובה.)

יתר על כן, הרדב"ז בעצמו כותב בתשובה אחרת העוסקת בהתרת עגונה על סמך מומר שהסיח לפי תומו שבעלה נהרג (שו"ת הרדב"ז, חלק ב', סימן תרנ"ז) את הדברים הבאים: "וכל שכן בנידון דידן תלינן להקל, דבהכשר נעשה, כיון שנעשה על פי גדול, ובי דינא בתר בי דינא לא דייקי, כללא דמילתא לא תלינן להחמיר אלא להקל משום עיגונא דאיתתא" (והשווה שם, חלק ד', סימן אלף קכ"ט [נ"ז] לפסק דומה).

(ג) כתבת "וכן פסק החת"ם סופר חלק ו', סימן נ"י, אבל המעיין בדבריו יראה שלא דייקת. אכן, בתחילת התשובה החת"ם סופר תומך בשיטת רבא בבבא בתרא ק"ל ע"ב "דאין לדיין אלא מה שענינו רואות". כלומר, אם בא פסק לפנינו וידענו מאיזה טעם דנוהו ויש לנו עליו קושיא, במקרה כזה אין לדיין אלא מה שענינו רואות, שהרי ברור לנו שהדיין הראשון טעה בטעמו ושגיאות מי יבין. אבל החת"ם סופר ממשיך: "אך הרב ואקרו"ט [= ואלופי קהל ראשים וטובים] אינם אלא כמעידים כך היה מעשה" ובמקרה כזה "חלילה להרהר כך להפך בזכות החשודה ולהמציא גנאי לתלמיד חכם". מקרה זה מאד דומה למקרה שלפנינו. בית הדין בארגנטינה העיד על אמיתות העובדות, שהגט אינו מעושה, ועל כן החת"ם סופר היה פוסק שאין לערער על תוקף עדותם.

לפיכך, רוב ה"הוכחות" שלך מוכיחות את שיטתנו! עתה ניתן לפסוק ש"בי דינא אחר בי דינא לא דייקא" על סמך הגמרא, הרמב"ם ורוב הפוסקים שהובאו על ידך!

(IV) תשובה לטענת מקח טעות

(1) הנישואין הקודמים של לוי

הטענה שלנו איננה ש"העובדה שגבר היה נשוי ללא יהודיה מהווה מום", אלא שבמקרה הנידון היה אפשר לומר "אנן סהדי" (וזה הלשון "מן הסתם" שהשתמשנו בו) שאשה דתייה לא תתחתן עם גבר שמציג את עצמו כדתי, התחתן עם גויה, הוליד ממנה בן והעלים מידע זה מכלתו. יתר על כן, אנו יודעים שרחל התחתנה עם לוי דווקא מכיוון שהוא הציג את עצמו כאברך דתי! כלומר, בעיניה היה זה מקח טעות מוחלט.

השתמשנו בלשון זהירה בניתוח העובדות ("נפוצו שמועות", "ככל הנראה" ועוד) כי לנו לא היתה אפשרות לבדוק את הדברים, אבל הפרטים על נישואי לוי עם לא יהודיה, והולדת בן בארגנטינה, הוצגו על ידי הטוענת הרבנית של האשה כעובדות, ולדעתנו היה על בית הדין לבדוק את אמיתותם.

2) הנירוזה החריפה שממנה סבל לוי

א) לא ברור אם לוי באמת שירת בצבא אחרי שאובחן כסובל מנירוזה חריפה.

ב) נירוזה חריפה היא לא רק strong worry or fear, כפי שאתה טוען. לפי התיאור באנציקלופדיה בריטניקה: "The neuroses include anxiety attacks, certain forms of depression, hypochondriasis, hysterical reactions, obsessive-compulsive disorders, phobias, various sexual dysfunctions, and some ties"

יתרה מזאת, לפי פסיכיאטר צבאי שהתייעצנו איתו, השימוש במינוח "נירוזה חריפה" בתיק הרפואי של הבעל, מצביע על בעיה **רצינית** (אפילו אם אינו מובחן מיד על ידי אדם שאינו מומחה), ולפיו מדובר במחלה שעשויה להחמיר. העובדה שלוי התעלל ברחל כבר בשנה הראשונה לנישואין, לא היה מוכן לטפל בילדתו החולה, התנהג בצורה מופרעת ואלימה במהלך הגירושין (כגון מכתבי איום לאשתו ולדיינים), טען שאיימו עליו במכות חשמל, הציג את עצמו כרב אבל היה גם רועה זונות – כל אלה מצביעים בלי ספק על קיומה של בעייה נפשית רצינית.

כתבת: "בני הזוג חיו יחדיו כשנה וחצי ורחל לא הבחינה במחלה כלשהי אצל בעלה". מובן שרחל הבחינה בהתנהגות הבעייתית של בעלה בתקופה שהם חיו ביחד, אפילו אם היא לא ידעה שהתנהגותו נבעה כנראה ממחלה הקיימת מכבר, מפני שהעלימו ממנה את קיומה של הנירוזה. שוב, "אנן סהדי" שרחל לא היתה נכנסת לקשר הנישואין לו ידעה יותר על מצבו הנפשי של לוי.

3) המומים אינם ברשימה

אכן, המומים של לוי אינם ברשימה של המומים המפורטים בשולחן ערוך, שבגללם כופים את הבעל לתת גט לאשתו.* אבל כבר הוכחנו (זעקת דלות, ניתוח מקרה מספר 2, אלול תש"ס, עמ' ז'-י"ב) שפוסקים גדולים כמו רבינו שמחה משפיירא ואחריו תלמידו ר' יצחק ב"ר משה מווינא בעל ספר אור זרוע, הרשב"א, התשב"ץ, הרב אליעזר ולדנברג בעל ציץ אליעזר, ואחרים, פסקו שחייבים לכלול ברשימת המומים שבגללם כופים את הבעל להוציא, בעל שמכה, מבזה ומצער את אשתו. הלא אמר התשב"ץ (חלק ב', סימן ח'): "דהשתא מפני ריח הפה כופין, מפני צער תדיר שהוא מר ממות לא כל שכן!".

* יש להעיר שהמקורות המובאים על ידי עו"ד רוט (אבן העזר ל"ט:ד' וירושלמי כתובות ז':ז') אינם רלוונטיים לעניינו כלל; הם עוסקים במומי האשה, ואילו אנו עוסקים במקרה הנדון במומי הגבר.

וכבר פסק הרב יצחק אלחנן ספקטור (שו"ת עין יצחק, חלק א', אבן העזר סימן כ"ד, סעיף קטן מ"א) ש"היכא דהוי מן הכופין להוציא... כיון דלא ידעה ממילא הוי מקח טעות לענין עצם הקידושין". כלומר, אם מתברר לאחר הנישואין שלבעל היה כבר לפני הנישואין מום שבגללו כופים את הבעל לתת גט לאשתו, הנישואין הם בגדר מקח טעות.

לוי התעלל ברחל באופן פיזי ופסיכולוגי כשהם חיו ביחד, וגם לאחר שהם נפרדו. סביר מאוד להניח שהתנהגות זו של לוי נבעה מהנירוזה שהוא סבל ממנה לפני שהתחתן עם רחל. לו ידעה רחל שזה מה שמצפה לה, היא היתה אומרת "אדעתא דהכי לא קדשה עצמה".

4) רחל לא העלתה את הטענה של מקח טעות

אכן, באופן פורמלי האשה היא זו שחייבת להעלות את הטענה של מקח טעות, אבל לדעתנו, בית הדין חייב לעשות את כל המאמצים כדי לעזור לעגונה להשתחרר מעיגונה. לכן כשאי אפשר לקבל גט מהבעל, על הדיינים לשאול את השאלות הנכונות ולנסות לברר עם האשה אם אפשר לטעון טענת מקח טעות, ולשחרר אותה בלי גט.

V) תשובה בעניין הפקעת הקידושין

אתה כותב: "המחברות מציינות שאין התייחסות בספרות התשובות לשימוש בהפקעת קידושין על מנת לשחרר עגונות". ראשית כל, אתה מסלף את הציטוט. בזקת דלות, מספר 3, עמ' ט"ז כתוב ש"אין הרבה התייחסות..." וכו'. שנית, אתה מאשים את המחברות ב"טעות גדולה", בהביאך שורה של מקורות שמוכיחים, לדעתך, ש"גדולי הפוסקים בכל הדורות" דחו את האפשרות של הפקעת קידושין. לבסוף, אתה כותב "שיבמחלוקת שבין הרבניות הנ"ל ובין גדולי הדורות, בחר בית הדין ללכת בעקבות הדרך שנשללה והוארה על ידי רבותינו גדולי המאורות".

ברם, לא טרחת להוכיח שיש מחלוקת כזאת! המקורות שאתה מביא עוסקים בשאלה אחרת לגמרי והיא, האם אפשר לטהר ממזרים בביום שליחות גט וביטולו שלא בפני בית הדין על מנת להפקיע את הקידושין, לפי עמדת רשב"ג בתקנת רבן גמליאל במשנת גיטין פרק ד'. אבל אין לדיונים הללו כל קשר למקרה שלנו מעבר לשימוש בביטוי "אפקעינהו רבן לקידושין מיניה"! פוסקים אלה, בניגוד לרושם שאתה משאיר, לא הכירו את המקרה שלנו, שיש בו גט שלפי בית דין אחד האשה מגורשת ולפי בית דין שני אינה מגורשת, ולכן הם מעולם לא פסקו בו. יתר על כן, אנו כן הבאנו את חששות הראשונים בשימוש בהפקעת קידושין (כמו שאתה בעצמך מזכיר), אבל על מנת לנסות לשחרר אשה ממצב בלתי נסבל, טעננו שבנסיבות הספציפיות של המקרה הזה, היה אפשר להשתמש בהפקעת קידושין גם לפי אותם הפוסקים. אתה לא התייחסת לטיעון המנומק הזה בכלל, אלא הסתפקת ברטוריקה תוקפנית בלי התייחסות עניינית לטענות שהועלו בחוברת הנידונה.

זעקת דלות: כתב עת המוקדש לפתרון בעיית העגונות

בסיכום, אנו חוזרים על דעתנו ביתר שאת:

- (א) לא היתה שום הצדקה הלכתית לבית הדין בירושלים לערער על בית הדין בארגנטינה;
- (ב) בית הדין היה יכול להתיר את רחל מעיגונה על ידי ביטול הקידושין כמקח טעות;
- (ג) בית הדין היה יכול להפקיע את הקידושין.

בכבוד רב,

הרב דוד גולינקין
הרב שמואל לואיס
הרב דיאנה וילה
הרב מוניק זיסקינד גולדברג

הופיע ספר חדש של המרכז לחקר האשה בהלכה:

מעמד האשה בהלכה: שאלות ותשובות

מאת

דוד גולינקין

תוכן העניינים

הקדמה

מבוא: תשע גישות למעמד האשה בהלכה במאה העשרים

פרק א': נשים והנחת תפילין (אורח חיים ל"ח:ג')

פרק ב': נשים במניין וכשליחות ציבור (אורח חיים ק"ו:א')

פרק ג': ברכת ברוך שפטרני לבת מצוה (אורח חיים רכ"ה:ב')

פרק ד': נשים וקריאת התורה בציבור (אורח חיים רפ"ב:ג')

פרק ה': השתתפותן של נשים בהלוויות (יורה דעה שני"ט:א-ב')

פרק ו': אמירת קדיש יתום על ידי נשים (יורה דעה שע"ו:ד')

פרק ז': השתתפותן של נשים בטקס הנישואין ובשבע ברכות

בשבעת ימי המשתה (אבן העזר ל"ד:ד', ס"ב:ד')

פרק ח': נשים כפוסקות הלכה (חושן משפט ז', ברכי יוסף סעיף י"ב)

פרק ט': המחיצה בבית־הכנסת

פרק י': הסמכת נשים לרבנות

משרות ציבוריות

לימוד והוראת התורה

מצוות עשה שהזמן גרמן

דיינות

עדות

רשימת המקומות שבהם נתפרסמו הפרקים לראשונה

מפתח נושאים

הקדמה באנגלית

תקצירים באנגלית

ניתן להזמין את הספר מאתר האינטרנט www.schechter.edu

או בטלפון 02-6790755, שלוחה 111.